

Nieuw kinderrecht: het recht om te falen

Hedendaagse kinderarbeid in Nederland –
en hoe we die afschaffen

Dr. Bert Wienen

Colofon

© 2021 Nederlands Jeugdinstituut / Defence for Children

De Mulock Houwer-lezing is tot stand is gekomen met ondersteuning van Pro Juventute en de Canon Zorg voor Jeugd.

Auteur Bert Wiene

Eindredactie Annemarie van den Berg

Illustratie (omslag) Buro Marmelade

Vormgeving Punt Grafisch Ontwerp

Huisstijl Designink.nl

Woord vooraf

In deze tiende Mulock Houwer-lezing treedt Bert Wienen in de voetsporen van zijn markante voorganger. Net als Mulock Houwer komt hij op voor het recht van kinderen om niet te hoeven werken. Wienen betoogt dat kinderen en jongeren in onze huidige prestatiesamenleving knechten zijn van de economie, die onder zelfdwang moeten werken aan de beste versie van zichzelf. Een vorm van kinderarbeid dus.

Om die trend te keren, pleit Wienen ervoor om onderwijs en opvoeding weer los te weken van economische principes. Zodat kinderen de ruimte krijgen om zich te ontwikkelen tot gemeenschapsmens, in plaats van als betere versie van zichzelf. Geheel in de geest van Mulock Houwer, die het onderwijs zag als ultieme oefenplek voor kinderen om te leren functioneren binnen gemeenschappen.

Met de jaarlijkse Mulock Houwer-lezing willen het Nederlands Jeugdinstituut en Defence for Children meer aandacht vragen voor het werk en de betekenis van pioniers, vernieuwers en invloedrijke denkers en doeners uit de geschiedenis van de jeugdzorg.

Daan Mulock Houwer (1903-1985) is een markante figuur uit de geschiedenis van de jeugdzorg. Opgegroeid in tehuizen zou hij op latere leeftijd een fervent pleitbezorger worden van modernisering in de jeugdzorg en de kinderbescherming, waarbij het kind het uitgangspunt moest zijn.

In 2021 kwam de Mulock Houwer-lezing tot stand met een financiële bijdrage van Pro Juventute en Canon Zorg voor Jeugd.

Bert Wienen

Bert Wienen is associate lector Jeugd bij hogeschool Windesheim en promoveerde op inclusief onderwijs en de rol van psychiatrische diagnoses binnen het onderwijs. Wienen is opgeleid als psycholoog, onderwijskundige en bedrijfskundige. Binnen het lectoraat Jeugd onderzoekt hij de ontwikkeling van angst en depressiviteit bij leerlingen in het voortgezet onderwijs, de samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp, het normaliseren, het de-medicaliseren, en de ontwikkeling van leefstijlpolitiek.

*Met dank aan iedereen die, bewust of onbewust,
een bijdrage leverde aan deze lezing.*

*Opgedragen aan Martin Jan de Jong en Elske Bos,
twee kritische denkers die voor mij belangrijk waren.
Beiden zijn in het afgelopen jaar overleden.*

Nieuw kinderrecht: het recht om te falen

Hedendaagse kinderarbeid in Nederland –
en hoe we die afschaffen

Dr. Bert Wienen

*Ik wil je graag iets vertellen
iets over mij en misschien ook over jou
iets over school
En de toetsen en vakken*

*Soms voelt het alsof alles moet en niets mag
Alsof ik vastzit in een ijzeren deken, in de kou
Bestempeld met: 'Het is goed voor je, echt'
Alsof jongeren hun kansen niet pakken*

*Maar het is een big deal
En je mag er wat van vinden
Niet langer je mening verzwijgen en je ogen verblinden
Laat je stem horen en spreek uit wat je al die tijd al dacht
Niet bang zijn om te vallen
Vertrouw op je kracht*

*Dat moet je ook leren op school
Niet alleen suffice sommen
En ik zeg niet dat je niets leert
Maar het gaat nu verkeerd om hè*

*We noemen onze jongeren levensmoe en depressief
Bestempelen té veel met een burn-out
Niet zo gek dat je er gek van wordt als je iedereen voor de gek houdt*

*Maar toch heb ik hoop
Voor de toekomst die ons tegemoetkomt
Om dit te zien veranderen
En een gezonde generatie op te zien groeien*

Claire Theunissen

6-vwo-leerling op het Spinoza20first

Inleiding

'Het is éérvoudig een plicht van de gemeenschap om haar in moeilijkheden verkerende kinderen tijdig te helpen. Een reddingsmaatschappij wier boten niet zeewaardig zijn, is een misdadige instelling. De S.O.S.-seinen doorklieven de lucht. Het is dus hoog tijd om te helpen'. Deze oproep deed Mulock Houwer, de naamgever van deze lezing, in 1946 (Mulock Houwer, Grewel & Friedman-van der Heide, 1946: 13).

Ook vandaag, 75 jaar later, horen we drenkelingen roepen. Reddingsboten varen uit, reddingsvesten worden toegeworpen. Steeds meer, steeds vaker en steeds langer krijgen kinderen en jongeren jeugdhulp (NJI, 2020). En ook vandaag zijn er dus oproepen zoals die van Mulock Houwer. 'Maak kinderen hoofdprioriteit in de formatie', stelt Save the Children voor (Save the Children, 2021); 'Meer middelen voor de jeugd-ggz zijn nodig', vinden psychiaters (NVVP, 2021) en 'Benut crisis als unieke kans voor onderwijsrenovatie', adviseert de onderwijsinspectie (Inspectie van het Onderwijs, 2021a).

Terug naar de twintigste eeuw van Mulock Houwer. Het is laat in de avond, twaalf uur in de nacht. Op straat lopen jonge kinderen, op het oog zo'n 8 tot 10 jaar oud. Slaperig zijn ze, moe. Ze slenteren naar de glasfabriek. De glasfabriek van Peter Regout, die de kinderen laat werken als fabrieksarbeiders: handig die kleine vingertjes. Goedkoop bovendien. Kinderen die functioneren als fabriekswerkers, als grondstof en radertje voor de economie. Gelukkig, zo zou ook Mulock Houwer schrijven, komt er een verbod op kinderarbeid. Kinderarbeid, hoe bizar, vinden wij nu.

Maar vinden we dat echt? Want ook vandaag laten we kinderen werken als jonge kindarbeiders. Ook vandaag laten we hen met elkaar concurreren omdat we denken dat dit tot de beste economische resultaten leidt. Ook vandaag raken kinderen uitgeput en haken ze af. Maar met één belangrijk verschil.

Waar de kinderen in de fabriek werkten voor hun baas Peter Regout, zijn kinderen en jongeren vandaag hun eigen baas geworden en presteren ze onder zelfdwang. Zelfdwang waardoor ze, naast hun eigen baas, ook hun eigen knecht zijn geworden. Ploeterden kinderen vroeger

in de fabriek of op het land, vandaag de dag ploeteren ze aan de fabricage van hun eigen ik. Zogenaamd omdat ze dat zelf willen.

Vandaag pleit ik, met Mulock Houwer, om weer op te staan voor het recht van kinderen en jongeren om niet te hoeven werken. Ik pleit ervoor om onderwijs en opvoeding weer los te weken van economische principes. Om zo te voorkomen dat we gefocust blijven op de reddingsvesten die steeds sneller uitgeworpen worden, en reddingsboten die steeds vaker uitvaren. En bovendien om ervoor te zorgen dat de reddingsboten beschikbaar blijven voor kinderen en jongeren die dat echt nodig hebben.

Het citaat waarmee ik mijn lezing begon, komt uit het pamflet *50.000 kinderen staan op de stoep*, van Daniël Quirin Mulock Houwer van vlak na de oorlog. Hij waarschuwt ervoor dat groepen kinderen dreigen te ontsnappen aan het zicht van de gemeenschap. Hij noemt bijvoorbeeld: 'NSB-kinderen, Jodenkinderen, civiel- en strafrechtelijken en 10.000 armenzorggevallen.' En, zo waarschuwt hij, 'daar komt nog een stroom (bij) van kinderen van ongehuwde moeders en duizenden kinderen van Nederlandse ouders uit Indonesië en kinderen wier ouders voor het Vaderland gevallen zijn' (Mulock Houwer, Grewel & Friedman-van der Heide, 1946).

Mulock Houwer, de naamgever van deze lezing, wordt op 10 maart 1903 geboren in Antwerpen. Omdat zijn ouders vroeg overlijden, wordt hij vanaf zijn veertiende jaar als staatswees opgenomen in verschillende internaten en pleeggezinnen. Daarna woont hij enige tijd in Noord-Sumatra en keert in 1927 terug naar Nederland. Hier treedt hij in dienst als groepsleider op het internaat Zandbergen.

Na zo'n acht jaar wordt hij directeur van de instelling, waar op dat moment ongeveer 130 kinderen verblijven. Na zeven jaar directeurschap breekt de oorlog uit. Mulock Houwer wordt opgepakt en afgevoerd naar Dachau. Hij overleeft het en wordt vervolgens directeur van de Kinderbescherming.

Mulock Houwer is niet het type directeur dat op de winkel past. Gedurende zijn hele loopbaan combineert hij leren en werken, schrijft hij diverse boeken en pamfletten en werkt lange tijd als wetenschapper in de orthopedagogiek. Mulock Houwer is een veranderaar, een gedreven pionier. In heel zijn wezen propageert hij verbetering van de rechten van kinderen door te strijden tegen verkokering, te pleiten voor preventie en betere professionalisering van jeugdwerkers.

U als toehoorder of lezer herkent vast iets in die beweging ten aanzien van de rechten van kinderen en jongeren die Mulock Houwer tekent. Laten we samen vanuit die beweging kijken naar zijn werk en ideeën.

De carrière van kinderen

Steeds jonger beginnen kinderen in onze samenleving aan hun carrière, hun loopbaan. Dat woord 'loopbaan' gebruik ik niet voor niets, het komt terug in nagenoeg alle normen die de inspectie van het onderwijs gebruikt voor de diverse schooltypen.¹ Loopbaan, carrière, woorden die duiden op prestaties en op het streven naar steeds een stapje hoger.

Op jonge leeftijd, soms al in groep 3, voeren leraren en ouders doelgesprekken met kinderen: 'Wat wil jij dit jaar bereiken?' Vanaf groep 6 neemt het belang van individuele leerprestaties toe en groep 8 staat in het teken van de eindtoets. Een ouder vertelde me wat zij onlangs meemaakte tijdens een tien-minutengesprek. De leerkracht zei: 'Eerst maar eens naar de cijfers', en toverde vervolgens levensgroot grafieken met toetsscores op het digibord.

Resultaten bepalen al op jonge leeftijd de onderwijsloopbaan in het vervolgonderwijs. Vrij snel nadat kinderen de basisschool hebben verlaten, moeten zij alweer de volgende loopbaankeuzes maken. Op de middelbare school dienen ze het 'juiste' vakkenpakket of een 'goed' profiel te kiezen. Misschien vinden ze een bijbaan en volgen ze extra vakken. Want dat staat goed op hun CV.

Aangekomen op het mbo, hbo, of de universiteit moeten zij weer keuzes maken in hun onderwijs-carrière. Immers, keuzevakken, premasters en minoren, zelf samengestelde studieprogramma's, honourstrajecten en bestuurs- en commissiewerk moeten ertoe leiden dat de jongvolwassene alle kansen maximaal benut en als een authentiek 'Merk Ik' de arbeidsmarkt betreedt.

Wij leren kinderen en jongeren dat ze al vroeg de juiste keuzes in hun loopbaan moeten maken. Dat ze zelf verantwoordelijk zijn voor hun carrière. Op de website van de Rijksoverheid (Rijksoverheid, 2021) is zelfs te lezen dat Passend Onderwijs als doel heeft ervoor te zorgen 'dat elk kind het beste uit zichzelf haalt'. Want wie wil er nu niet het optimale uit zijn of haar talenten halen? Wie wil niet de beste versie van zichzelf worden?

¹ Bijvoorbeeld in *De staat van het onderwijs* (Inspectie van het Onderwijs, 2021b) en 'Het onderzoekskader 2021: wat is er veranderd' (Inspectie van het Onderwijs, 2021c).

Op allerlei subtiele manieren spiegelen we kinderen deze norm voor. Reclames in bushokjes, spotjes van de overheid, filmpjes van glamour en succes op TikTok en Instagram – overall sijpelen de prestatienormen door. Dikwijls zijn dit impliciete boodschappen. Neem bijvoorbeeld *The Voice of Holland* en de kindervariant *The Voice Kids*, favoriete programma's van veel kinderen en jongeren. Ook van mijn kinderen. Onbewust zit daar de boodschap in verstopt dat je het als kind pas waard bent om aangekeken te worden, als je presteert. Subtiel, maar onmiskenbaar.

Ik stond vreemd te kijken toen een student mij onlangs vroeg of ik al de beste versie van mijzelf was geworden. Ik toonde mij wat verbaasd. Ze zei: 'U werkt toch op het hbo? Tijdens de open dag vertelden ze dat ik hier de beste versie van mijzelf kon worden.' We hebben er samen om gelachen, maar het zette me wel aan het denken.

We spiegelen kinderen en jongeren voor dat ze vrij zijn in hun keuzes voor later, en kunnen worden wat ze willen mits ze zelf hun kansen pakken en hard werken. Maar is er wel echt sprake van vrijheid? Volgens de Koreaans-Duitse filosoof Byung-Chul Han zijn we helemaal niet vrij. In een samenleving waarin het economisch paradigma dominant is, zijn we weliswaar geen knechten meer in een fabriek, maar knechten van de economie en van onszelf geworden (Han & Hardoer, 2016).

Kind als knecht van de economie

De Koreaans-Duitse filosoof Byung-CHul Han stelt dat we ons bevinden in een periode waarin de samenleving zich ontwikkelt van een commandosamenleving naar een prestatiesamenleving.² In een commandosamenleving staat het 'moeten' centraal. Je móét de opdrachten van je baas opvolgen en je moet doen wat de overheid verlangt. De verantwoordelijkheid in zo'n samenleving ligt niet bij het individu. Er is zelfs sprake van een zekere 'angst voor de vrijheid' (Fromm, 1952).

In de commandosamenleving zijn de machthebbers die de normen opleggen als het ware aan te wijzen. Het is je baas, de dokter of de kerk. Deze 'commandosamenleving vol gestichten, kazernes en fabrieken is al lang niet meer de maatschappij van nu', volgens Han (Han, 2014).

Nu leven we in een prestatiesamenleving die ons voorspiegelt dat we vrij zijn van die commando's. De prestatiesamenleving suggereert dat we alles kunnen worden, mits we de juiste keuzes maken, kansen benutten en verantwoordelijkheid nemen. In de prestatiesamenleving is er geen baas die je dwingt tot arbeid, nee, je bent je eigen baas geworden. En daardoor ook je eigen ondergeschikte. En dus je eigen knecht.

De prestatiesamenleving leidt dus niet tot vrijheid, maar tot het samenvallen van dwang en vrijheid. We doen alsof we vrij zijn, maar leveren ons ondertussen uit aan verplichte vrijheid en vrijwillige dwang om prestaties te maximaliseren. Verplichte vrijheid omdat je keuzes moet maken die in hoge mate al vastliggen. En vrijwillige dwang, omdat we onszelf doen geloven dat we dit zelf willen. Zelfdwang dus (Han & Hardoar, 2016).

Han wijst daarbij nog op een ander belangrijk aspect. In de verandering van commando-naar prestatiesamenleving is 'het maatschappelijke onderbewustzijn om productie te verhogen' hetzelfde gebleven (Han, 2014). De drang om te maximaliseren komt doordat in de

² Andere termen zijn de meritocratie of neoliberale samenleving. Voor de leesbaarheid hanteer ik 'prestatiesamenleving'.

prestatiesamenleving het 'kunnen' centraal staat. En kunnen is altijd grenzeloos. Je kunt altijd nog meer: nog gezonder worden, nog beter presteren en een nog betere versie van jezelf worden.

Onder die vrijwillige dwang werken we ons suf aan de beste versie van onszelf, waarin we alles kunnen bereiken wat we willen (Han, 2014). Het ideaal van de maakbare samenleving verandert naar het maakbare individu (Dehue, 2014). De maatschappij dat ben jij³ en jij bent je brein (Schutten & Swaab, 2014). Een brein waarvoor je zelf verantwoordelijk bent, dat je moet trainen en als een spier in conditie moet houden.⁴ Want dan kun je het in bedwang houden en gaat het niet met je op de loop.

Als je dat goed doet, sluit je falen uit, zo lijkt de boodschap te zijn. Want falen vinden we niet meer normaal. Een normaal kind is een kind dat concurreert, gezond is en presteert. Een kind dat we bovendien leren dat:

- De verantwoordelijkheid voor winnen bij jezelf ligt, maar voor verliezen dus ook.
- De verantwoordelijkheid voor succes bij jezelf ligt, maar voor tegenslag dus ook.
- De verantwoordelijkheid voor gezondheid bij jezelf ligt, maar voor ziekte dus ook.

Dat leren we kinderen en jongeren door te wijzen op zelfhulpboeken, mindfulnessstrainingen of veerkrachtworkshops. Voel jij je niet goed? Dan heb je vast het zelfhulpboek niet goed gelezen of de training over veerkracht niet gevolgd. Of je bent te laat naar je arts gegaan of hebt te weinig bijles genomen.

Door deze zelfuitbuiting – je was immers je eigen baas en het waren je eigen keuzes – richt de agressiviteit zich bij falen naar binnen. Waar je in een commandosamenleving nog op kon staan tegen de macht of de overheid, is in de prestatiesamenleving niemand meer verantwoordelijk, omdat we het allemaal zelf zijn. Dus sta je niet meer op, maar trek je je terug en richt je je naar binnen. Anderen kijken niet meer naar jou als iemand die pech heeft, maar als iemand die door verkeerde keuzes te maken gefaald heeft. Dus beroep je je op je slachtoffermacht, waarin je jezelf al klagend en eisend opwerpt als iemand die door anderen gered moet worden.

³ Reclamecampagne van SIRE gestart in 1998.

⁴ Zie het werk en de reclames van Erik Scherder.

Steeds meer kinderen, jongeren en jongvolwassenen (volgens recent onderzoek (CBS, 2021a) gaat het om 25 procent) melden gevoelens van angst, depressiviteit of het gevoel er niet toe te doen. Ook al vóór de coronaperiode (Schoemaker et al., 2019). We doen alsof kinderen en jongeren vrij of zelfs verwend zijn (Van der Zee, 2016). Maar feitelijk zijn ze dat niet. In de prestatiesamenleving zijn kinderen en jongeren knechten van de economie die onder zelfdwang werken aan de beste versie van zichzelf. Kinderarbeid dus. Bizar.

Mulock Houwer wijst er al in 1938 op hoe ondermijnd het is voor een maatschappij wanneer kinderen en jongeren knechten zijn van de economie. Hij schrijft: 'Hoeveel fataler was echter niet de geesel der kinderarbeid en exploitatie, waardoor de maatschappij dreigde ondermijnd te worden (...)' (Mulock Houwer, 1938). Waarom precies vond hij dit?

Kinderarbeid

Ook Mulock Houwer worstelde een eeuw geleden met het idee van een kind als radertje in de economie. Dit was vlak na de tijd dat een kind nog werd gezien als een 'volwassene in miniatuur' (Mulock Houwer, 1938: 201). In dat opzicht is het goed te begrijpen dat deze minivolwassene dezelfde taken had als een volwassene. Kinderen werkten dus op het land, op straat of in de fabriek, net als volwassenen.

Bij de start van de twintigste eeuw verandert dit denken en ontstaat er een scheiding tussen de kindertijd en volwassenheid. De wens ontstaat om de kindertijd te beschermen (James & Prout, 2015) tegen een slechte opvoeding, maar ook tegen dwingende economische principes en uitbuiting. Mulock Houwer keert zich zoals gezegd tegen kinderarbeid. Ook tegen het werk dat in gestichten doorgaat – ondanks het Kinderwetje van Van Houten (1874) en de Leerplichtwet (1902).

Binnen gestichten werd arbeid gezien als (her)opvoeding. Arbeid als pedagogisch instrument, dat kinderen voorbereidt op de maatschappij. Maar Mulock Houwer wijst erop dat deze pedagogiek niet de *vorming* van het individu op het oog heeft, maar de *aanpassing* van het individu aan de eisen van de techniek en de industrialisatie van die tijd. Hij stelt: 'Te sterk was de kinderbeschermingsarbeid gebonden en onderworpen aan de economische sociale structuur van die tijd' (Mulock Houwer, 1938: 203).

Arbeidspedagogiek⁵ – opvoeden door werk te laten verrichten – leidt dus vooral tot aanpassing aan de heersende economische normen die door de overheid worden gestimuleerd. En dus zegt Mulock Houwer dat arbeidspedagogiek leidt tot staatspedagogiek. Deze opvoeding, de staatspedagogiek, heeft als doel om ideale staatsburgers te vormen. Dus verzucht hij: 'Pas toen de sociale wetten ingevoerd waren, kon (...) de individuele opvoeding aan de orde komen' (Mulock Houwer, 1938: 203).

⁵ Belangrijk te vermelden is dat Mulock Houwer binnen deze context doelt op geestdodende arbeid, dus niet op het leren van een vak in meester-gezelrelatie.

In plaats van de aanpassing van het individu zou de vorming van individuen het doel van pedagogiek moeten zijn. Maar dat lukt niet als je de opvoeding ondergeschikt maakt aan economische principes. Dan komen kinderen en jongeren niet toe aan de vorming tot 'gemeenschapsmens'. Een gemeenschapsmens is iemand die ervaart deel uit te maken van een groep, die wordt gezien, die heeft geleerd om rekening te houden met anderen en die erop is gericht om samen tot oplossingen te komen.⁶

Pas als kinderen en jongeren de ruimte krijgen om zich te ontwikkelen, kunnen zij werkelijk onderdeel (willen!) uitmaken van de samenleving (Dekker, 2006: 288). Waar in de tijd van Mulock Houwer het economische principe werd uitgedrukt in arbeid en de plicht om te werken aan producten in de fabriek of op het land, drukken we in deze tijd onze economische principes uit in de plicht om te werken aan jezelf door te concurreren.

Als we kinderen en jongeren al vroeg leren om te concurreren en het lot in eigen hand te nemen, creëren we een samenleving waarin deze jongeren - zodra zij volwassen zijn - vooral gaan voor eigen doelen en voor zichzelf. Ze zullen niet gericht zijn op de ander, maar zich continu afvragen: *what's in it for me?* Ze zullen er helemaal niet op gericht zijn om samen tot oplossingen te komen.

We ontnemen ze kortom de kans zich te ontwikkelen tot gemeenschapsmens. Zo creëren we een samenleving van concurrenten en pr-burgers. Die geloven dat ze alleen waardevol zijn als ze produceren of presteren. Die, geheel in opdracht van de economie, ondernemer van hun eigen talenten worden. En als die onderneming op niets uitloopt, leidt dat tot klachten die naar binnen slaan. Met daarbij een medisch label als welkome verontschuldiging of opgevoerde verklaring voor het even niet meer mee hoeven te doen in de concurrentie.

Zoals we al zagen, waren de kindwetten een poging om jeugdigen te beschermen tegen economische principes. Er zou als het ware een vrije ruimte moeten ontstaan. Deze vrijgekomen ruimte zou volgens Mulock Houwer gevuld moeten worden met onderwijs: 'Hetwelk aan de karakterontwikkeling der leerlingen meer aandacht schenkt dat beter voorbereidt tot de aanpassing aan het maatschappelijke leven' (Mulock Houwer, 1946: 7).

⁶ Zie bijvoorbeeld De Winter (2000).

Mulock Houwer vond het onderwijs belangrijk, omdat daar geoefend kan worden met het functioneren als mens in de gemeenschap. Hij werkte daar zelf aan door binnen de heropvoedingsgestichten te experimenteren met de principes van zelfbestuur (Mulock Houwer, 1929). Kinderen en jongeren mochten, geheel tegen de tendens van de tijd in, meebeslissen over belangrijke zaken in het gesticht. Ze vormden besturen, vervulden de rol van voorzitter en moesten leren om besluiten te nemen in het belang van de gemeenschap. Daarbij was voor Mulock Houwer niet zozeer de uitkomst van de beslissingen van belang, maar ging het er vooral om dat kinderen en jongeren leerden om verantwoordelijkheid te nemen voor de gemeenschap als geheel (Slot, 2014).

Mulock Houwer wijst bij dit zelfbestuur op het belang van een goede en aanwezige professional. Een professional die het kind of de jongere steeds, passend bij zijn of haar ontwikkeling, een beetje ruimte geeft om te groeien. Het belangrijkste daarbij is de relatie tussen beiden. Binnen die relatie beslist de professional steeds of hij een leidende of een ondersteunende rol aanneemt. En aan het kind of de jongere worden binnen die relatie hoge verwachtingen gesteld om tot ontwikkeling te komen.

Anders dan de verwachtingen binnen economische principes, zijn deze hoge verwachtingen dus belegd binnen een relatie en komt het presteren niet voort uit zelfdwang. De notie van het *vormen* van het kind in plaats van het *fabriceren* van het kind komen we ook tegen bij de hedendaagse Franse pedagoog Philippe Meirieu (Meirieu, 2021). Ook hij waarschuwt ervoor dat we in het onderwijs geen kinderen kunnen fabriceren die zich aanpassen aan de maatschappelijke normen, maar juist moeten opvoeden zodat ze die normen later zelf kunnen vormen. Dat gaat echter alleen als de professional het kind als subject ziet, hoge verwachtingen heeft en er bovendien sprake is van de juiste kennisoverdracht, waardoor kinderen en jongeren in staat worden gesteld om de wereld te begrijpen en ter discussie te stellen (Meirieu, 2021: 84).

Het onderwijs zou dus een plek moeten zijn die vrij is van economische normen. Alleen dan kan een kind of jongere groeien als gemeenschapsmens anders blijft het immers staatspedagogiek gericht op concurrerend houden van onze economie. Dat is een ander doel van onderwijs dan hoe we er nu vaak tegenaan kijken. Nu zien we het onderwijs vooral als de start van een individuele loopbaan waarin een kind of jongere dagelijks werkt aan de beste versie van zichzelf.

Het modelkind

Het verbod op kinderarbeid werd in één van de sociale wetten ingevoerd aan het begin van de twintigste eeuw. De nieuwe wetgeving gaf de mogelijkheid om in te grijpen in de opvoeding, of kinderen in een pleeggezin of instelling te plaatsen. Maar wanneer zou een overheid moeten ingrijpen, en wie bepaalt eigenlijk of een opvoeding goed is?

De roep om 'objectieve maatstaven' nam toe. Met als logisch gevolg dat er steeds meer waarde werd gehecht aan disciplines waarin mensen gezien worden als te beschrijven en te analyseren individuen (Achterhuis, 1988). Mede om die reden ontwikkelden de psychologische en psychiatrische wetenschappen zich snel en nam hun impact sinds het begin van de twintigste eeuw toe.

Natuurlijk bestaan objectieve maatstaven helemaal niet, dat is een contradictio in terminus. Maatstaven kunnen hoogstens 'gedeeld' of 'algemeen' zijn. Ze zijn altijd gebaseerd op (maatschappelijke) normen of afspraken, gevat in vragenlijsten of toetsen. Nog steeds gebruiken we vragenlijsten en toetsen om te operationaliseren wat we normaal zijn gaan vinden. Normen die de ideale 'fabrieksarbeider' van nu construeren, maar vaak verborgen blijven achter vragenlijsten, stoornistitels en cijfers.

Laten we vandaag eens kijken naar twee belangrijke normdragers van onze tijd. Deze eerste normdrager is opgesteld door de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), een samenwerkingsverband voor sociaaleconomisch beleid van 38 landen met sterke economieën.

Onderzoek van de OESO heeft altijd impact, zoals de PISA-onderzoeken naar kennis en ontwikkeling van 15-jarigen – in Nederland leidend voor de onderwijsontwikkeling. De OESO vroeg zich af hoe de sociaal-emotionele vaardigheden van het ideale kind eruitzien, en bekeek dat aan de hand van de Big Five van persoonlijkheidskenmerken, een in de psychologie veelgebruikt concept om het karakter van mensen te beschrijven.

Volgens de auteurs van het rapport is een ideaal kind een kind dat hoge eisen stelt aan zichzelf, hard werkt om aan die eisen te voldoen, ervan geniet om hoge prestaties te bereiken en positief is ingesteld. Ideaal is ook een creatief kind dat bovendien makkelijk spreekt voor groepen. In feite presenteert de OESO hiermee het modelkind. Anders gezegd: de ideale kindarbeider in de economie van deze tijd (OECD, 2017).

Het is interessant om te zien wat de auteurs van het rapport als niet-ideale kindkenmerken beschouwen. Bijvoorbeeld kinderen die niet al op jonge leeftijd geïnteresseerd zijn in de ontwikkeling van hun carrière, kinderen die zich onzeker voelen of zelfs af en toe verdrietig zijn. Kinderen die conventionele kleding dragen, die weinig uren achter elkaar geconcentreerd kunnen werken, die andere kinderen laten voorgaan, die slecht kunnen omgaan met onverwachte gebeurtenissen en die uitdagende situaties uit de weg gaan (OECD, 2017: 8-9). Het ideale kind is volgens de OESO authentiek, creatief, concurrerend en autonoom.

Valt u ook hier weer die verplichte vrijheid op? Blijkbaar willen we kinderen en jongeren creëren die zich aanpassen aan onze prestatienorm, terwijl we ook willen dat ze autonoom zijn. Maar stel je nu eens voor dat je als kind helemaal niet geïnteresseerd bent in je carrière? Of dat je gevoelig bent voor allerlei impulsen uit je omgeving, en prikkels en uitdagingen daarom uit de weg gaat? Of stel je voor dat spreken voor groepen je helemaal niet ligt, dat je bescheiden bent, en niet als eerste een snel antwoord klaar hebt?

Naast de OESO is er anno 2021 nog een belangrijke normdrager. Dat is het handboek van psychologen en psychiaters, het *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM). In dit boek staan de afspraken tussen psychiaters, psychologen en wetenschappers over wat zij afwijkend vinden en dus vinden behoren tot hun domein, het domein van jeugdhulp.

Opvallend is dat we in dit handboek veel van de 'negatieve' kindkenmerken tegenkomen die ik hierboven noemde. Het kind in deze tijd moet temperament hebben, maar niet te temperamentvol zijn; het kind moet niet te onzeker zijn; het moet de hele dag geconcentreerd kunnen werken en zich bovendien niet verdrietig voelen. Niet 'te', het woord dat het meeste voorkomt in de DSM (Verhaege, 2020). Met andere woorden, in de DSM vinden we het handboek voor de ideale kindarbeider van deze tijd.

Het is belangrijk om scherp naar deze normen te kijken, omdat ze impliciet blijven. Onderwijs en jeugdhulp lijken zich steeds meer aan te passen aan de economische doelstellingen en het economische vertoog (Verhaege, 2012 en Davis 2021). De woorden 'loopbaan' en 'carrière' zijn niet meer weg te denken uit het onderwijs. Zowel onderwijs als jeugdhulp lijken steeds meer als doelstelling te hebben: het opleveren van moderne fabrieksarbeiders als ideale,

concurrerende, economische radertjes. Radertjes die bovendien continu worden getoetst en met elkaar worden vergeleken, door al op jonge leeftijd te benchmarken en te concurreren.

De oorzaak van het afwijken van de norm leggen we, door het gebruik van medische termen als adhd, depressie en dyslexie, bij het kind, in het brein. We vergeten daarbij voor het gemak dat deze stoornistermen zijn gebaseerd op afspraken tussen psychologen, psychiaters en wetenschappers. De biologie leert ons immers niet wat we als afwijking of als stoornis moeten zien. Dat bepalen we samen op basis van onze normen.

Hetzelfde geldt voor onderwijsprestaties. De Cito-scores, die onder meer de basis vormen voor de internationaal vergelijkbare PISA-scores, zijn eveneens gebaseerd op afspraken over prestaties van wat wij een goede leerling noemen. Als we willen snappen waarom er zoveel reddingsboten en -vesten nodig zijn, zullen we het maatschappelijke debat moeten voeren over die normen. Maar er is meer nodig. We zullen ook stil moeten staan bij de manier waarop wij vandaag de dag omgaan met mentaal lijden of tegenslag bij kinderen en jongeren.

Ik signaleer drie ontwikkelingen⁷ die debet zijn aan het anders omgaan met lijden en tegenslag bij kinderen in de afgelopen decennia. Deze ontwikkelingen worden wel eens onder de noemer 'medicaliseren' geplaatst. Maar eigenlijk is 'medicaliseren' geen goede typering van de huidige tendens. In de jaren zestig en zeventig richtte de medicaliseringskritiek zich op artsen en op de overheid. Zij werden gezien als machthebbers die ons vertellen hoe we 'normaal' zouden moeten definiëren.

In de prestatiesamenleving is macht niet meer aanwijsbaar. Ouders, kinderen en jongeren kiezen immers zelf voor de stap naar jeugdhulp, coaching of bijles en lijken daar dus gemotiveerd voor. De overheid beveelt niet meer, maar verleidt door veelal zachte maatregelen tot het maken van gezonde keuzes (Ministerie van VWS, 2018) en beïnvloedt op die manier de leefstijl. Je kunt dus beter spreken van leefstijlpolitiek in plaats van medicaliseren.

'Leefstijlpolitiek' beschouwt mensen meer dan ooit als verantwoordelijke actieve consumenten, die hun beslissingen weloverwogen nemen op basis van transparante informatie en die als verantwoordelijke burgers op eigen kosten met zichzelf aan de slag gaan. Het gaat daarbij niet alleen om genezing of normalisering, om herstel van dat wat stuk is of het bijbuigen in

⁷ Strikt genomen houd ik zes ontwikkelingen aan: gedepolitiseerd, geprivatiseerd, gecommmercialiseerd, geprioriteerd, gedecollectiviseerd en gepathologiseerd. Voor de leesbaarheid kies ik er nu drie.

de richting van het gemiddelde, maar om verbetering van élk individu' (Dehue, 2014: 236). Zo kijken naar leefstijl en dus ook naar problemen of lijden heeft consequenties voor het individu. Ik zal dat uitleggen.

Lijden is geen privé-aangelegenheid

Onze omgang met lijden en mentale tegenslag is veranderd. Dat illustreer ik vandaag aan de hand van drie G's:⁸ lijden is geprivatiseerd, gepathologiseerd en geprioriteerd. Deze ontwikkelingen zijn belangrijk om te duiden als we willen 'normaliseren'⁹.

De eerste ontwikkeling is dat lijden is geprivatiseerd tot een niet-politieke, individuele aangelegenheid. Bovendien zijn met deze privatisering de doelstellingen van jeugdhulp in overeenstemming gebracht met de doelstellingen van de prestatiesamenleving. Je moet presteren, excelleren en dat bovendien op basis van een eigen verantwoordelijkheid. Zelfs het nog niet bereikt hebben van de beste versie van jezelf, een belangrijke doelstelling in onze economie, is gaan behoren tot het domein van lijden en dus van jeugdhulp.

Omdat het lijden is geprivatiseerd, is het oplossen van het lijden, de 'afwijking' of de 'stoornis', een individuele aangelegenheid geworden. Je kiest zelf je therapeut en gaat zelfstandig aan de slag. Lijden is, door er iets van te maken dat in de hersenen te vinden is, verder geprivatiseerd buiten de mens zelf. Niet de oorzaak van het lijden, maar het lijden zelf wordt gezien als een verkeerde manier van denken of als niet goed toegerust of te weinig veerkrachtig zijn. Iets dat vervolgens buiten het economisch discours, buiten de context, opgelost moet worden. Letterlijk afgezonderd van het economische discours dat doordendert: in het besloten zorglokaal of in de spreekkamer van de psycholoog met het rode lampje bij de deur. Buiten het zicht van de wereld waarin economische principes de norm zijn.

Het privatiseren van lijden zorgt ervoor dat het individuele lijden boven het collectieve lijden geplaatst wordt. Dat zien we ook in deze tijd van corona. Het lijden van kinderen en jongeren ten gevolge van de coronamaatregelen wordt door psychologen, psychiaters en politici

⁸ Strikt genomen houd ik zes ontwikkelingen aan: gedepolitiseerd, geprivatiseerd, gecommmercialiseerd, geprioriteerd, gedecollectiviseerd en gepathologiseerd. Voor de leesbaarheid kies ik er nu drie.

⁹ Transformatiedoel opgenomen in de Jeugdwet.

'depressiviteit' genoemd. Het gebruik van de term 'depressie' is echter verre van neutraal. Waarom zouden we een volstrekt normale reactie van kinderen en jongeren op het sluiten van de scholen en het slopen van hun sociale leven een ziekte noemen of daar in ziekte-termen over spreken?

Somberheid en het gevoel er niet meer toe te doen zijn geen symptomen van een ziekte, maar de gevolgen van overheidsmaatregelen waarbij in de corona-aanpak het welbevinden van kinderen en jongeren uit het oog is verloren. Door hun normale reactie 'depressief' te noemen, denkt menigeen dat er psychiaters en psychologen nodig zijn om dit probleem op te lossen. En laten we jongeren bovendien geloven dat ze 'ziek' zijn. Terwijl er juist nu een focus op het normale, sociale leven van jongeren nodig is, en dus juist wel op het collectief.

Een gevolg van deze privatisering is dat de politiek niet langer lijkt te mogen gaan over de inhoud van het lijden. Lijden is gedepolitiseerd. Ik merkte dat als gemeenteraadslid. Het is heel lastig om iets te vinden van het stijgende aantal kinderen dat jeugdhulp krijgt. Als je je hardop afvraagt hoe het kan dat er steeds meer kinderen dyslectisch zijn of adhd hebben, krijg je al snel om de oren dat die afweging aan professionals of artsen is: 'U moet niet op de stoel van de professional gaan zitten.' Terwijl het vraagstuk juist wél is: hoe komt het dat er zoveel jeugdhulpprofessionals nodig zijn? Deze reactie maakt dat er nooit een echt politiek of maatschappelijk debat op gang komt over de vraag of het wel zo verstandig is om steeds meer eigenschappen van kinderen als afwijkend, een stoornis of zelfs als ziek te beschouwen.

In het collectieve lijden lijken we hoogstens nog geïnteresseerd te zijn als een optelsom van individuen met een gemedicaliseerd probleem. Als collectieven opstaan en protesteren, krijgt dat vooral negatieve aandacht. Dat zagen we bijvoorbeeld toen jongeren protesteerden tegen de coronamaatregelen, en de protesten uitmondde in rellen. Natuurlijk is rellen niet geoorloofd. Maar wat een gemiste kans toen de minister-president liet weten dat hij niet geïnteresseerd is in allerlei sociologische verklaringen (NOS, 2021). Lijden als individu krijgt politieke aandacht, collectief lijden leidt tot politieke desinteresse.

Lijden is wel politiek

De depolitiserende van lijden is soms lastig te herkennen. Zo zagen we bijvoorbeeld al voor de coronaperiode dat de overheid zich juist wel zorgen leek te maken over de ontwikkeling van depressiviteit bij jongeren. Daarom initieerde zij toen een bewustwordingscampagne: 'Hey, het is oké, praat over je depressie'.¹⁰ Maar als je goed naar deze campagne kijkt, zie je dat de overheid hamert op de eigen verantwoordelijkheid: 'Jongere, neem zelf het initiatief, praat erover'. Dat is op zich niet eens fout, maar de overheid zou ook kunnen zeggen: 'Laten we kritisch kijken welke politieke besluiten of samenlevingsnormen tot die klachten leiden'. Om die vervolgens aan te pakken.

Als we willen normaliseren, zullen we de omgang met lijden weer moeten politiseren. Juist wel het gesprek moeten voeren over de vraag of het wel zo verstandig is om afwijkingen van de norm zo snel en zo vaak een stoornis te noemen. Juist wel het debat voeren over de vraag hoe het onderwijs weer ruimte kan krijgen om aan alle kinderen in onze samenleving onderwijs te bieden. In plaats van te debatteren over allerlei vormen van onderwijs voor steeds meer groepen afwijkende kinderen en jongeren. Dat we juist wel praten over het lijden van kinderen en jongeren door grote klassen, het lijden van kinderen, fastfoodketens in gemeenten en jongeren door studieschulden en een arbeidsmarkt met tijdelijke contracten. En het juist wel hebben over het lijden van jongeren door de hun voorgeschotelde ideaalbeelden in bushokjes, op sociale media en websites.

Willen we normaliseren, dan zullen we weer moeten willen zien dat opvoeden geen private onderneming is, dat er bovendien prachtig moet uitzien op sociale media. Terwijl ouders tegelijkertijd niet eens durven te vertellen dat ze moeite hebben met opvoeden. Of dat ze hun kind soms wel eens wat aan willen doen. De verborgen macht in onze prestatiesamenleving kan dan immers zo ingrijpen.

Laten we erkennen dat we elkaar nodig hebben bij het opvoeden. Daarvan bestaan prachtige initiatieven. Zoals de buurtgezinnen en groepen ouders die elkaar opzoeken. Of een leerkracht die onlangs tegen ouders zei: 'Ik kan jullie wel vertellen op welke dag er gym is en

¹⁰ Zie www.heyhetisoke.nl.

hoe de rekenlessen gaan, maar ik heb het er liever over hoe wij samen verantwoordelijkheid nemen voor de groep kinderen waarvan jouw kind onderdeel uitmaakt’.

Het maatschappelijke en politieke debat kúnnen we ook veel makkelijker voeren als we weer zien en scherp hebben dat wat wij als een stoornis, toetsuitkomst of achterstand beschouwen, gebaseerd is op menselijke afspraken en normen. Afspraken waarover gesproken, nagedacht en gedebatteerd kan, mag en moet worden. Om op die manier normen eventueel bij te stellen of nieuwe afspraken te maken.

Al was het maar om op die manier de zorg beschikbaar te houden voor kinderen en jongeren die dat echt nodig hebben. Want door de privatisering is ook hier het marktmechanisme gaan werken, waarin de gemakkelijk behandelbaren worden geholpen, terwijl kinderen en jongeren met zware problemen worden doorgeschoven of op hulp moeten wachten. Een situatie die overigens al speelde voordat de jeugdhulp werd overgeheveld naar de gemeenten (Van Hintum, 2009).

Normaliseren is erkennen dat de grootste gezondheidswinst in de twintigste eeuw is geboekt doordat artsen lijden juist wel collectiviseerden, en wezen op de slechte hygiëne. Ze kwamen niet met pleidooien voor lespakketten over handen wassen of veerkrachtig blijven in een onhygiënische context. Maar ze zoomden uit en zagen dat een collectieve aanpak, het aanleggen van een riool, het beste was (Verhaeghe, 2020: 87).

Artsen die dus het lijden wél politiek maken, in plaats van te bepleiten dat de politiek niet op de stoel van de psycholoog of psychiater moet gaan zitten (De Koster, 2021). Daar ligt een belangrijke opdracht voor ons allemaal. We zullen op zoek moeten naar het riool van deze tijd. Door lijden weer te collectiviseren en het lijden te zien als reactie op een context.

Lijden is geen ziekte

De tweede ontwikkeling is dat lijden is *gepathologiseerd*. Pathologiseren wil zeggen dat we afwijkend gedrag of onhandige kindkenmerken beschrijven als een medisch probleem, met een medische naam. En bovendien als een probleem dat logischerwijs opgelost dient te worden in de jeugdhulp of door professionals en specialisten buiten de school.

We doen dan net of het probleem als het ware 'huist' in de hersenen van het kind en bijzonder specifiek is, terwijl voor dat idee eigenlijk geen wetenschappelijke bewijs is. Door pathologisering laten we kinderen en jongeren massaal denken dat zij ziek zijn of afwijken. Dat er iets in hun hoofd niet klopt en dat zij dat in hoge mate zelf moeten oplossen. Oplossen door op tijd de pillen in te nemen, door zich beter te houden aan zelfhulpboeken, te werken aan veerkracht, het brein meer in de hand te houden, trouw en bovendien gemotiveerd een behandeling te volgen en te werken aan de door ons opgelegde doelen.

In mijn proefschrift (Wienen, 2019) leg ik uit hoe deze pathologische framing leerkrachten en ouders helpt om te ontsnappen aan het economisch dwingende discours. Opvallend gedrag een ziekte of stoornis noemen, biedt als 'voordeel' dat je minder hoge verwachtingen hoeft te hebben van het kind. Daarnaast helpt het om 'gelegitimeerd' en 'ontschuldigd' uit de economische ratrace te stappen. Door de ziekte, de stoornis, hoeft het kind niet te voldoen aan allerlei normen. Bovendien verontschuldigt het ouders en leraren: met een diagnose is een nieuwe start mogelijk, omdat de oorzaak buiten de ouder en de leraar, buiten de context wordt geplaatst.

Normaliseren is weer inzien dat het terugbrengen van het lijden tot versimpelde concepten als stoornissen of dysfuncties, geen recht doet aan het feit dat mensen ingewikkelde wezens zijn (Scheepers, 2021). Spreken over kinderen en jongeren in medische en diagnostische termen is niet neutraal. Juist nu we zoveel aandacht hebben voor 'achterstanden', is het belangrijk om te stoppen met diagnostische taal en labels binnen de context van het onderwijs. Ik vertelde al over die noodzaak van hoge verwachtingen, mits gerealiseerd binnen een pedagogische relatie. Maar als iets het recht op deze hoge verwachtingen doorkruist, is het wel het hebben van een diagnose (Rubie-Davies, 2015).

Normaliseren betekent in dit geval dat we lijden niet meer per definitie als disfunctioneel beschouwen. Willen we het alleen classificeren als disfunctioneel, dan verhullen we dat lijden vaak ook een protest is tegen de omstandigheden waarin je bent gesocialiseerd, de dynamieken waarin je je bevindt of tegen een omgeving waarin de verwachtingen niet overeenkomen met wat jij kunt.

Lijden kan dus juist wel functioneel zijn, of in ieder geval: een functie hebben. Vastlopen heeft een functie en vertelt ons iets. Samen met kinderen en jongeren uitzoeken wat er dan precies verteld wordt, is de opgave voor volwassenen. Om ons vervolgens af te vragen: wat kan er in onze context anders? Wat is het echte probleem? Of hoe leer jij omgaan met deze context?

Hoe kun je dan normaliseren? Door jezelf als volwassene te dwingen om ten minste drie andere hypothesen te toetsen wanneer we geneigd zijn om een classificerende hypothese stellen als 'dit is echt adhd' of 'hij is knetterdepressief'. Is het opvallende gedrag of het lijden misschien te verklaren door de volle klas, het knellende continuurooster, het gamen voor het naar school gaan, zelfdwang, slecht slapen, niet ontbijten, te lage verwachtingen, te weinig levensvaardigheden, het gebrek aan ritme, eenzaamheid, verzuipen in vage onderwijsconcepten, niet begrepen worden of armoede in het gezin (CBS, 2021b)?

Kijk bijvoorbeeld eens naar een land als IJsland, waar betrokkenen het gebruik van alcohol en drugs onder kinderen en jongeren drastisch wisten te verminderen. Niet door te pathologiseren, maar door een andere werkhypothese te stellen. De hypothese van middelengebruik werd ingeruild voor een hypothese van eenzaamheid. Eenzaamheid die vervolgens aangepakt werd, door de context rondom kinderen en jongeren te veranderen en het onderwijs te verrijken.¹¹ Normaliseren is eveneens het besef dat als het gaat om het welzijn van jeugd, andere hypothesen ook leiden tot andere partners aan de beleidstafels van de gemeenten.

Normaliseren is het besef dat pleidooien voor lessen over psychische problematiek, veerkracht of weerbaarheid in het onderwijs, niet neutraal zijn. Ze bevestigen het idee dat kinderen en jongeren niet goed zijn, maar aangepast dienen te worden aan het economische discours dat we als onveranderbaar voorspiegelen. Om met Mulock Houwer te spreken: dit is arbeidspedagogiek die leidt tot staatspedagogiek.

Normaliseren zou zijn dat we in plaats van die lessen gericht op het individu, een vurig pleidooi houden voor goed lees- en rekenonderwijs, lessen in filosofie of vormen van maatschappijkunde. Zodat kinderen en jongeren leren de wereld te begrijpen en leren zich er kritisch toe te verhouden. En hoop krijgen dat de wereld, die context, wel veranderbaar is.

¹¹ De IJslandse aanpak behelst meer dan dit, daar ben ik me van bewust.

Lijden heeft niet altijd prioriteit

De derde ontwikkeling is dat lijden is *geprioriteerd*. Als lijden eenmaal is vastgesteld, dan krijgt het 'sec' aanpakken daarvan prioriteit voordat er andere zaken aan de orde kunnen zijn. Ik merk dat in lerarenkamers of tijdens zorgvergaderingen. Dan zegt er altijd wel iemand: 'Eerst moeten we weten wat er met dit individu aan de hand is, pas dan kunnen we verder'. Waarmee degene bedoelt: eerst een diagnostisch onderzoek afwachten, en pas daarna gaan we verder.

Deze prioritering werkt door in het prioriteren van welbevinden boven onderwijs. Dat zien we in het dominante idee dat kinderen en jongeren zich eerst goed moeten voelen, en pas dan onderwijs kunnen volgen. Welbevinden als een soort voorwaarde om te leren. Maar hoe meer we kinderen proberen te leren zich goed te laten voelen over zichzelf, hoe meer we hen ook afleiden om ervaringen op te doen die hen zelf potentiële voldoening kunnen geven (Furedi, 2009).

Dat welbevinden ook een resultaat kan zijn van onderwijs zagen we goed in de coronaperiode. Een jonge scholier verwoordde dat mooi in een ingezonden brief aan *de Volkskrant* (Van Houtum, 2021). Terwijl de politiek zich druk leek te maken over de leerachterstanden, wees deze scholier op een ander belangrijk onderdeel binnen het onderwijs, namelijk 'leven'. Zij was bezorgd over de leefachterstand in plaats van de leerachterstand. Door die prioritering van welbevinden zien we niet meer goed dat welbevinden ook een resultaat van onderwijs kan zijn. Een resultaat van het opdoen van kennis, ervaring en onderdeel zijn van de gemeenschap.

Dat lijden gepathologiseerd, gedepolitiseerd en geprioriteerd is, heeft er echter voor gezorgd dat we onderwijs en welbevinden steeds meer los van elkaar zijn gaan zien. Bovendien is het bevorderen of verbeteren van het welbevinden gaan toebehoren aan een nieuwe beroeps-groep in het onderwijs: de jeugdhulpwerkers en 'specialisten'. Waarmee het idee versterkt wordt dat welbevinden los staat van het onderwijs.

Ik merkte het onlangs bij de intern begeleider van een jochie van 6 jaar dat op een zorgboerderij terecht kwam. Het mantra was: hier is zorg voorliggend. Maar doordat de zorg werd geprioriteerd door twee gezinsvoogden, een pleegouder, een psycholoog, een psychiater en de leiders van de zorgboerderij, sprak de intern begeleider – toen zij wilde bespreken hoe deze jongen weer naar onderwijs te krijgen – voor dovemansoren. Onder het mom van 'hier is zorg voorliggend' werd het kind op jonge leeftijd kansen op onderwijs ontnomen. Educatieve dagbesteding werd als voldoende beschouwd.

Normaliseren betekent er oog voor hebben dat goed onderwijs en welbevinden samenvallen. Is het welbevinden (tijdelijk) minder? Laten we dan kritisch bekijken hoe het onderwijs weer de ruimte kan krijgen om het welbevinden te verbeteren voor alle kinderen en jongeren. Door te collectiviseren dus. Niet door het onderwijs de opdracht te geven om nog meer maatschappelijke problemen op te lossen – dan loert immers het gevaar van staatspedagogiek. Ook niet door onderwijzend personeel trainingen te laten volgen over allerlei pathologische ziektebeelden – dan loert het gevaar van prioritering van welbevinden. Maar door echte tijd en ruimte te geven aan leraren, schoolleiders en kinderen en jongeren. Om kwalitatief onderwijs te ontwikkelen en aan te bieden aan alle kinderen. Zodat presteren weer iets wordt dat plaatsvindt in de relatie tussen leerling en leraar. En dus niet vanuit opgelegde zelfdwang.

Groei staat los van economie

Ik begon mijn lezing met een indrukwekkend citaat van Mulock Houwer.

'Het is éénvoudig een plicht van de gemeenschap om haar in moeilijkheden verkerende kinderen tijdig te helpen. Een reddingsmaatschappij wier boten niet zeewaardig zijn, is een misdadige instelling. De S.O.S.-seinen doorklieven de lucht. Het is dus hoog tijd om te helpen' (Mulock Houwer, Grewel & Friedman-van der Heide, 1946: 34).

Als we iets aan de grenzeloze prestatiesamenleving willen doen, moeten we kinderen en jongeren losmaken van de economische principes die leiden tot zelfdwang. Moeten we aandacht krijgen voor die subtiele economische disciplinerende die kinderen en jongeren dwingt om aan zichzelf te werken.

We zullen het onbegrensde groeien van de economie en van 'elke dag een stapje beter', moeten begrenzen met het besef van 'genoeg'. Om de ruimte die dan ontstaat te vullen met onderwijs, met leraren en docenten die de ruimte, rust en tijd ervaren om met elke leerling een relatie op te bouwen. Leraren die elke leerling echt zien, dagelijks werken aan goed onderwijs en bovendien weten wat werkt bij wie (Van Paassen, 2021) en daardoor torenhoge verwachtingen kunnen hebben, passend bij dat kind of die jongere.

Maar juist hier zit 'm de kneep. Nederland wordt geteisterd door een lerarentekort. Jonge leraren stromen vaak snel weer uit. Het vak is om verschillende redenen geërodeerd. Echte erkenning in geld, tijd en aanzien voor het vak, ontbreekt. Je kunt maar beter kindercoach, kind-specialist, zzp'er of bijlesdocent worden. Of je bekwamen in allerlei soorten bijzondere kinderen. Dan is de kans op erkenning en een hoger salaris aanzienlijk groter dan wanneer je ervoor kiest om als leraar dagelijks met een groep kinderen of jongeren te werken.¹²

Leraren lijden aan hetzelfde probleem als leerlingen. We doen ook voor hen alsof de context onveranderbaar is. Terwijl die context is gebaseerd op politieke keuzes en politieke wil. Laten we geld voor jeugdhulp structureel overhevelen naar onderwijs, zodat daar echte ruimte, tijd

¹² Kijk naar [loopbaanpaden in onderwijs](#).

en rust ontstaan. Niet voor nog meer zorg, maar voor beter onderwijs. Niet voor twee jaar, maar structureel. Zodat leraren ruimte voelen om op te staan tegen allerlei invloeden die het vak eroderen.

Vandaag pleit ik ervoor om onderwijs, kinderen en jongeren te bevrijden van de 'geestdodende' en 'zonlooze arbeid' (Mulock Houwer, 1938: 201) en van economische principes. We zullen het lijden weer politiek moeten maken. We dienen het te collectiviseren door leraren de ruimte te laten ervaren om goed onderwijs te bieden, voor ieder kind en elke jongere. We zullen de therapeutisering en pathologisering in het onderwijs een halt toe moeten roepen. Anders blijft de focus op de reddingsboten en reddingsvesten liggen. S.O.S.-seinen doorklieven de lucht!

Redden door niet te redden

Ziet u daar die speedboot?¹³ Zie hem gaan, steeds sneller en steeds harder. Als u heel goed kijkt, dan ziet u kinderen van de boot af vallen. Steeds meer... Wat moeten we doen? Blijven we reddingsboten sturen? Blijven we inzetten op meer jeugdhulp, op de verbinding tussen onderwijs en zorg of op zelfhulpboeken of workshops in veerkracht? Blijven we reddingsvesten toegooien, zodat kinderen en jongeren blijven drijven en tenminste nog zelf de richting kunnen kiezen die ze op willen zwemmen?

Volgens mij moeten we iets anders doen.

We zouden samen moeten afspreken om die speedboot zachter te laten varen. De economische principes moeten uit de kinder- en jongerenfase, de zelfdwang moet weg. Zodat er ruimte ontstaat om onderwijs weer in te richten als gemeenschap waarin het opgroeien als maatschappelijk verantwoorde en betrokken burgers de norm wordt. Burgers die bovendien over kennis beschikken om geldende normen te begrijpen en ter discussie te stellen. Op die manier ontstaat er ruimte voor een economie die niet is gericht op groei of concurrentie, maar op genoeg (Verhaeghe, 2021 en Heijne & Noten, 2020). Waarin kinderen en jongeren leren om naar elkaar om te zien, in plaats van de vraag te stellen: *what's in it for me?*

Wat is onze plicht, als leden van de gemeenschap? Wat mij betreft dat we, net als Mulock Houwer, weer opstaan voor het recht van kinderen en jongeren om niet te hoeven werken. Niet langer te hoeven werken aan de beste versie van zichzelf.

¹³ Vergelijking ontleend aan psychiater Dirk de Wachter, die deze beeldspraak herhaaldelijk hanteert in zijn publicaties, lezingen en interviews.

Referenties

- Achterhuis, H. (1988). *Markt van welzijn en geluk. Een kritiek van de andragogie*. Baarn: Ambo.
- CBS (2021a). 'Mentale gezondheid in eerste helft 2021 op dieptepunt'. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/35/mentale-gezondheid-in-eerste-helft-2021-op-dieptepunt>
- CBS (2021b). 'Problematische schulden en zorggebruik'. Geraadpleegd van <https://www.cpb.nl/problematische-schulden-en-zorggebruik#>.
- Davies, J. (2021). *Sedated. How modern capitalism created our mental health crisis*. London: Atlantic Books.
- Dehue, C.G.C. (2014). *Betere mensen. Over gezondheid als keuze en koopwaar*. Amsterdam: Atlas.
- Dekker, J.J.H. (2006). *Het verlangen naar opvoeding. Over de groei van de pedagogische ruimte in Nederland sinds de Gouden Eeuw tot omstreeks 1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Furedi, F. (2009). *Wasted. Why Education Isn't Educating*. London: Continuum.
- Fromm, E. (1952). *Angst voor de vrijheid*. Utrecht: Bijleveld.
- Han, B.C. (2014). *De vermoeide samenleving*. Amsterdam: Van Gennep.
- Han, B.C. & Hardoar, M. (2016). *Psychopolitiek. Neoliberalisme en de nieuwe machtstechnieken*. Amsterdam: Van Gennep.
- Heijne, S. & Noten, H. (2020). *Fantoomgroei. Waarom we steeds harder werken voor steeds minder*. Amsterdam: Business Contact.
- Hinshaw, S.P. & Scheffler, R.M. (2014). *The ADHD explosion. Myths, medication, money, and today's push for performance*. Oxford: Oxford University Press.
- Hintum, M. van (2009). 'Verlegen mensen zijn hard nodig'. *de Volkskrant*, 7 november.
- Houtum, E. van (2021). 'Leerachterstand? Nee, we hebben een leefachterstand'. Brief van de dag. *de Volkskrant*, 17 februari. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/leerachterstand-nee-we-hebben-een-leefachterstand-bcbaa32f/>.
- Inspectie van het Onderwijs (2021a). 'Benut crisis als unieke kans voor onderwijsrenovatie om onderwijs structureel te verbeteren'. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuws/2021/04/14/benut-crisis-als-unique-kans-voor-onderwijsrenovatie-om-onderwijs-structureel-te-verbeteren>.
- Inspectie van het Onderwijs (2021b). *De staat van het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

- Inspectie van het Onderwijs (2021c). 'Het onderzoekskader 2021: wat is er veranderd'. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/onderzoekskader-2021-wat-is-er-veranderd>
- James, A. & Prout, A. (2015). *Constructing and reconstructing childhood*. London: Routledge.
- Koster, Y. de (2021). 'Niet treuzelen: haal jeugd-GGZ weg bij gemeenten.' *Binnenlands Bestuur* 17 juni. Geraadpleegd van <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/niet-treuzelen-haal-jeugd-ggz-weg-bij-gemeenten.17357064.lynkx>.
- Meirieu, P. (2021). *Frankenstein en de pedagogiek. Over de mythe van maakbaarheid in opvoeding en onderwijs*. Culemborg: Phronese.
- Ministerie van VWS (2018). *Nationaal Preventieakkoord. Naar een gezonder Nederland*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport.
- Mulock Houwer, D.Q.R. (1929). Zelfbestuur in opvoedingsgestichten. *Tijdschrift voor armwezen, maatschappelijke hulp en kinderbescherming*, 8(179), 2267-2273.
- Mulock Houwer, D.Q.R. (1938). *Gestichtspaedagogische hoofdstukken*. Eibergen: Heinen.
- Mulock Houwer, D.Q.R., Grewel, F. & Friedman-van der Heide, R. (1946). *Vijftigduizend kinderen roepen om hulp!* Amsterdam: Arbeiderspers.
- NJi (2020). 'Gebruik jeugdzorg weer toegenomen'. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/nieuws/gebruik-jeugdzorg-is-weer-toegenomen>.
- NOS (2021). 'Rutte bezoekt Schilderswijk: 'Ik ga niet zoeken naar sociologische oorzaken'. Geraadpleegd van: <https://nos.nl/video/2366092-rutte-bezoekt-schilderswijk-ik-ga-niet-zoeken-naar-sociologische-oorzaken>.
- NVVP (2021). 'Zorgelijke druk op jeugd-ggz, directe actie politiek nodig'. Geraadpleegd van <https://www.nvvp.net/website/nieuws/2021/zorgelijke-druk-op-jeugd-ggz-directe-actie-politiek-nodig>.
- OECD (2017). *Social and Emotional Skills Well-being, connectedness and success*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Paassen, D. van (2021). 'Advies aan de (in)formateur (12): Maxe de Rijk. "Het onderwijssysteem moet radicaal anders"'. *De Groene Amsterdammer*, 4 augustus. Geraadpleegd van <https://www.groene.nl/artikel/het-onderwijssysteem-moet-radicaal-anders>.
- Rijksoverheid (2021). Doelen Passend Onderwijs. Geraadpleegd van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/doelen-passend-onderwijs>.
- Rubie-Davies, C.M. (2015). *Becoming a high expectation teacher, raising the bar*. New York: Routledge.
- RVS (2017). *Recept voor maatschappelijk probleem. Medicalisering van levensfasen*. Den Haag: RVS.
- Sandel, M.J. (2020). *De tirannie van verdienste. Over de toekomst van de democratie*. Utrecht: Ten Have.

- Save the Children (2021). 'Oproep: maak kinderen hoofdprioriteit in de formatie'.
Geraadpleegd van: <https://www.savethechildren.nl/actueel/nieuws/2021/oproep-maak-kinderen-hoofdprioriteit-in-de-format>.
- Scheepers, F.E. (2021). *Mensen zijn ingewikkeld. Een pleidooi voor acceptatie van de werkelijkheid en het loslaten van modeldenken*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Schoemaker, C., Kleinjan, M., Borg, W. van der, Busch, M., Muntinga, M., Nuijen, J. & Dedding, C. (2019). *Mentale gezondheid van jongeren. Enkele cijfers en ervaringen*. Bilthoven: RIVM, Trimbos-instituut en Amsterdam UMC.
- Schutten, J.P. & Swaab, D.F. (2014). *Jij bent je brein. Alles wat je wilt weten over je hersenen*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Slot, W. (2014). *Jongeren die ertoe doen. Zelfbestuur in de jeugdhulp*. Mulock Houwer-lezing 2014. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut / Kinderrechtenhuis.
- Verhaeghe, P. (2012). *Identiteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Verhaeghe, P. (2020). *Over normaliteit en andere afwijkingen*. Amsterdam: Prometheus.
- Verhaeghe, P. (2021). *Houd afstand, raak mij aan*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Wienen, A.W. (2019). *Inclusive education. From individual to context*. Groningen: Rijksuniversiteit.
- Winter, M. de (2005). *Democratieopvoeding versus de code van de straat*. Oratie. Utrecht: Micha de Winter.
- Zee, R. van der (2016). 'De pampergeneratie: verwend, gekoesterd en daardoor dóódongelukkig'. *HP De Tijd* 8 maart 2016. Geraadpleegd van <https://www.hpdetijd.nl/2016-03-08/de-pampergeneratie-verwend-gekoesterd-en-daardoor-doodongelukkig/>.

Defence for Children

Defence for Children is een internationaal opererende organisatie die opkomt voor de rechten van kinderen. Defence for Children bevordert kinderrechten in Nederland en daarbuiten op basis van het VN-Kinderrechtenverdrag. Daadwerkelijke versterking van kinderrechten kan volgens Defence for Children alleen gerealiseerd worden als de rechten van kinderen vastgelegd zijn in wet- en regelgeving en er continu toezicht plaatsvindt op de naleving ervan. Defence for Children gebruikt het VN-Kinderrechtenverdrag en alle daaruit voortvloeiende jurisprudentie en andere internationale verdragen als uitgangspunt om kinderrechten geïmplementeerd te krijgen en de naleving te monitoren.

Contact: www.defenceforchildren.nl

Het Nederlands Jeugdinstituut

Het Nederlands Jeugdinstituut is een nationaal kenniscentrum over opgroeien. Een kansrijke jeugd voor ieder kind. Dat is waar we voor gaan. Het Nederlands Jeugdinstituut heeft en deelt kennis over wat goed en minder goed werkt bij het opgroeien. We willen dat ieder kind de kans krijgt om zich naar vermogen te ontplooien en op te groeien tot een veerkrachtige, actieve en zelfstandige volwassene. Dat is onze ambitie, daar gaan we voor.

Contact: www.nji.nl

Canon Zorg voor de Jeugd

De Canon Zorg voor de Jeugd maakt deel uit van een digitaal wikipendium dat op internet de geschiedenis van de brede sociale sector ontsluit (zie: www.canonsociaalwerk.eu). De Canon Zorg voor de Jeugd neemt de lezer mee langs hoogtepunten, dieptepunten en bijzonderheden van de moderne geschiedenis van het opvoeden, onderwijzen en opgroeien. Aan de hand van vensters wordt zicht geboden op de historische achtergronden van de zorg voor jeugdigen.

Contact: www.canonjeugdzorg.nl

Met de jaarlijkse Mulock-Houwer-lezing willen het Nederlands Jeugdinstituut en Defence for Children meer aandacht vragen voor het werk en de betekenis van pioniers, vernieuwers en invloedrijke denkers en doeners uit de geschiedenis van de jeugdzorg.

Daan Mulock Houwer (1903-1985) is een markante figuur uit de geschiedenis van de jeugdzorg. Opgegroeid in tehuizen zou hij op latere leeftijd een fervent pleitbezorger worden van modernisering in de jeugdzorg en de kindbescherming, waarbij het kind het uitgangspunt moest zijn.

In deze tiende Mulock Houwer-lezing treedt Bert Wienen in de voetsporen van zijn markante voorganger. Net als Mulock Houwer komt hij op voor het recht van kinderen om niet te hoeven werken. Wienen betoogt dat kinderen en jongeren in onze huidige prestatiesamenleving knechten zijn van de economie, die onder zelfdwang moeten werken aan de beste versie van zichzelf. Een vorm van kinderarbeid dus.

Om die trend te keren, pleit Wienen ervoor om onderwijs en opvoeding weer los te weken van economische principes. Zodat kinderen de ruimte krijgen om zich te ontwikkelen tot gemeenschapsmens, in plaats van als betere versie van zichzelf. Geheel in de geest van Mulock Houwer, die het onderwijs zag als ultieme oefenplek voor kinderen om te leren functioneren binnen gemeenschappen.

De initiatiefnemers van de Mulock Houwer-lezing willen dat het werk en de betekenis van pioniers, vernieuwers en invloedrijke denkers en doeners uit de geschiedenis van de zorg voor de jeugd meer aandacht krijgen in de huidige zorg voor de jeugd en kindbescherming. De naam van de lezing verwijst naar de invloedrijke doener en denker Daniël Quirijn Robert Mulock Houwer (1903-1985), die in de geschiedenis van de kindbescherming en de zorg voor de jeugd een grote rol speelde en veel aandacht had voor het kind en zijn sociale omgeving. Wie zich verdiept in het gedachtegoed van Daan Mulock Houwer zal verrast zijn door de actuele betekenis van zijn werk.

